

Swarzędzki alfabet historyczny Antoniego Kobzy

Kowalskie (fragmenty)

Dwór w Kowalskiem z drugiej połowy XIX wieku, stan w 2017 r. (fot. Antoni Kobza).

Wieś Kowalskie leży nad zbiornikiem retencyjnym „Jezioro Kowalskie” w gminie Pobiedziska, w pobliżu granicy z gminą Swarzędz.

Nazwa wsi posiada źródła kulturowe i wywodzi się od osady służebnej książęcego grodu w Pobiedziskach zamieszkałej przez kowali, znanej już w I połowie XIII w.¹ Pola uprawne należące do wsi znajdują się na połodowcowych, słabych, piaszczystych glebach zwanych sandrami. ...

Pierwotnie Kowalskie posiadało kościół pobudowany przez Czewojów i znajdowała się tu parafia, do której należały jeszcze Kołata, Jerzyn i Jerzykowo. W 1408 r. wspomniany jest proboszcz ks. Stanisław z Kowalskiego.

Prawdopodobnie w XV wieku parafia upadła i około 1520 r. Kowalskie znajdowało się już – podobnie jak i dziś – w parafii wronczyńskiej. ...

Kowalskie zaznaczano na starych mapach, a najstarsza z nich to „Swarzędz i okolice w 1799 r.” Na mapie z 1802-1806 zaznaczono drugą część wsi nazwaną Kowalskie Hol. leżące na lewym brzegu rzeki Głównej, gdzie osiedlono osadników. W miejscu, w którym Główna wypływała z jez. Kowalskiego, znaj-

dował się od dawna młyn. ...

Widnieje on na mapie z 1859 r., natomiast na mapach z końca XIX w. i późniejszych, młyn nie jest zaznaczony, gdyż prawdopodobnie wówczas już nie istniał. ...

Wzmianki o Kowalskiem pojawiają się w poznańskiej prasie już na początku XIX wieku. Między innymi, informuje się czytelników, że księgi hipoteczne wsi Kowalskie i osady olęderskiej Bugaj² mają być regulowane. Z treści notatki opublikowanej w 1802 r. wynika także, iż w Kowalskiem znajdował się dwór. ...

Wieś z folwarkiem i dworem zakwalifikowane były jako dobra rycerskie i należały do Teofila Urbanowskiego od 1822 r. ...

W styczniu 1836 r. ukazało się urzędowe obwieszczenie o planach rozbudowy młyna na rz. Głównej przez właściciela tj. T. Urbanowskiego. Należał do niego również folwark w Bugaju i Kowalskie Olędry. ...

Ziemia, którą otrzymał każdy z włościan posiadała nieco ponad 81 mórg (ok. 20 ha) i stawała się ich wyłączną własnością. Zlikwidowano pańszczyznę, daniny i inne obowiązki gospodarzy wobec dworu. Jedno-

Z okazji jubileuszu 380-lecia Swarzędza na łamach miesięcznika „Prosto z Ratusza” zamieściliśmy cykl artykułów o historii ziemi swarzędzkiej. Ich autorem jest znawca naszej historii, pan Antoni Kobza. Artykuły o dziejach poszczególnych miejscowości są fragmentami obszernego opracowania pt. „Dzieje wsi okolic Swarzędza. Szkice do historii powiatu poznańskiego”.

Dotychczas przedstawiliśmy historię następujących miejscowości: Bogucin, Garby, Gortatowo, Gruszczyn, Janikowo, Jasin, Karłowice, Katarzynki, Kobylnica, Kruszewnia, Łowęcín, Mechowo, Paczkowo, Puszczykowo-Zaborze, Rabowice, Sarbinowo, Sokolniki Gwiazdowskie, Wierzenia, Wierzonka i Zalasewo.

Proponujemy Państwu kontynuację tego cyklu. Niektóre, przedstawiane w nim wsie znajdują się, co prawda, poza granicami gminy Swarzędz, ale w swej historii posiadały ze Swarzędzem różnorodne powiązania gospodarcze, kulturalne, społeczne i administracyjne. Stąd wliczane są do tak zwanej ziemi swarzędzkiej. Przedstawiliśmy już Barcinek i Dębogórę – teraz pora na Kowalskie.

cznie zlikwidowano wszelkie obowiązki dworu względem włościan.

W zamian za gospodarstwa oraz zlikwidowane obowiązki wobec dziedzica, każdy gospodarz zobowiązał się płacić do dworu roczny czynsz w wysokości 12 tal. 13 sgr. 6 fen., który miał być płacony w dwóch równych ratach: w dniu św. Wojciecha i w dniu św. Marcina.

Oprócz czynszu, gospodarze mieli płacić podatki państwowe (podymne po 1 tal. 22 sgr. 6 fen. i gruntowy – po 2 tal. 16 sgr. 6 fen.)...

Dnia 13 sierpnia 1829 r. w Bninie układ podpisali: Teofil Urbanowski dziedzic, Wendland (urzędnik Król. Komisji Specjalnej w powiecie średzkim), ks. Marecki Adam, proboszcz z Wronczyna oraz gospodarze: Walenty Piechocki, Stanisław Szymański i wdowa Cecylia Szymańska. Sądowe potwierdzenie układu regulacyjno-separacyjnego nastąpiło dnia 7 października 1831...

W Bugaju znajdowało się w tym czasie (1846 r.) 14 domów i 118 mieszkańców, a w Kowalskiem 12 domów i 149 mieszkańców...

¹ Przypuszcza się również, że nazwa pochodzi od nazwy osobowej Kowalski lub Kowal.

² Osada Bugaj położona była na południe od Kowalskiego Olędrow.

Kowalskie. Obora na terenie folwarku (fot. Antoni Kobza).

maja 1848 r., na terenie Kowalskiego rozegrał się ostatni akt powstania wielkopolskiego (Wiosna Ludów). Ponownie w wyniku zdrady, Prusacy aresztowali przebywającego tu wodza powstania Ludwika Mierosławskiego wraz z grupą towarzyszących mu oficerów.³ Uwięziony w cytadeli poznańskiej, dzięki wybuchowi rewolucji w Berlinie i po zabiegach życzliwych mu osób na dworze króla pruskiego, został wkrótce zwolniony i wyemigrował do Francji. ...

Następnym właścicielem majątku o obszarze 1608 mórg (ok. 402 ha) był Ignacy Wincenty Urbanowski, który w 1862 r. sprzedał całość za 80 tysięcy talarów niemieckiemu przedsiębiorcy Karolowi Robertowi Teodorowi Hoffmannowi. ...

Warto pamiętać, że taką samą nazwę jak wieś nosiło pobliskie jezioro przez które przepływała rzeczka Główna. Jezioro Kowalskie o powierzchni lustra wody wynoszącej ok. 34 ha było istotną częścią majątności. Jego długość dochodziła do 970 m, a szerokość do 260 m. Zbiornik należał do płytkich jezior i jego średnia głębokość wynosiła 1,3 m, a największa głębia 2,8 m. Przytoczone dane były aktualne do lat 70-tych XX w., bowiem wówczas przystąpiono do budowy zbiornika retencyjnego na Główniej. Spiętrzone zapora wody rzeczki pochłonęły jezioro, a jego nazwa przetrwała w nazwie sztucznego zalewu Zbiornik Jezioro Kowalskie. Zalew ma obecnie długość 7,1 km, maksymalną szerokość 550 m i średnią głębokość 3,68 m. Powierzchnia lustra waha się w zależności od stanu wód i wynosi od 198 do ok. 203 ha. ...

Na podstawie skromnych informacji prasowych wiadomo, że po kilkunastu latach posiadania dóbr Hoffmann miał z majątkiem

³ W 1846 r. w wyniku zdrady, której dopuścił się Henryk Poniński (właściciel majątku w Tulcach) Ludwika Mierosławskiego aresztowano w Świniarach po rozruchach w Poznaniu. Aresztowanie w Kowalskiem w 1848 r. miało miejsce również w wyniku zdrady - jednak sprawca pozostał nieznanym.

pewne problemy. W 1877 r. z niewiadomych przyczyn spalił się stóg zboża, a w marcu 1882 r. komornik sądowy ogłosił w dominium sprzedaż różnych mebli, fortepianu koncertowego, odzieży, pościeli i innych rzeczy codziennego użytku. ...

Prawdopodobnie, jeszcze w tym samym roku po przytoczonych zawirowaniach majątek Kowalskie został kupiony przez Hugo v. Treskowa właściciela dużej majątności w Wierzoncu. ...

W 1890 r. nowi właściciele wybudowali dwór (prawdopodobnie na miejscu starego), podobny w swej bryle do dworu znajdującego się w Karłowicach, należących także do v. Tresków. Dwór otacza piękny park o powierzchni 6,4 ha z kilkusetletnimi dębami i sadzawkami, schodzący dawniej do doliny rz. Głównej, a obecnie nad zbiornik Jezioro Kowalskie ...

Wśród zabudowań folwarcznych zwracają uwagę: budynek kuźni z 1913 r. przypominający kuźnię w Wierzoncu i Karłowicach, trzykondygnacyjny spichlerz również podobny do karłowickiego oraz obora

z 1897 r. Oborę i spichlerz postawił Hugo v. Treskow. ...

Tablica na kuźni zawiera datę roczną 1913 oraz nazwisko ówczesnej właścicielki majątku: A. v. Treskow (Angelika von Treskow). ... W 1905 r. całkowita powierzchnia dóbr w Kowalskiem wynosiła 416 ha, w tym było: 34 ha lasu, 41 ha łąk i 23 ha. wód - prawdopodobnie chodziło o jez. Kowalskie. W stajniach i oborach znajdowało się 30 koni i 160 sztuk bydła, w tym 50 mlecznych krow. W majątku funkcjonowała też gorzelnia. Po śmierci Hugo v. Treskowa w 1908 r. całą majątność „Wierzonka” (z Kowalskiem) odziedziczyła jego żona Angelika z córkami. ...

W 1933 r. w czasie wielkiego kryzysu gospodarczego w Polsce i na świecie, Treskowie sprzedali Kowalskie Wolfgangowi v. Detmeringowi - Niemcowi pochodzącemu z Westfalii. Był on mężem Ingeborg, wnuczki Ignacego Sarrazina...

W 1938 r. we wsi mieszkali gospodarze posiadający od ok. 11 do 13,5 ha gruntów: Kralczyk, Gawronik Leon, Grausa, Burkowski, Majchrzak Józef, Gierycki Jan, Jasiak, Jarosz Władysław, Rosiński, Koprowski. Jakubowski Stanisław posiadał 14 hektarowe gospodarstwo. ...

Od około 1991 r. dwór znajduje się w prywatnych rękach, jako rekompensata za mienie zabużańskie pozostawione na polskich kresach wschodnich zagarniętych przez ZSRR.

Ziemię i zabudowania gospodarcze należące dawniej do folwarku, odkupił od Agencji Rynku Rolnego, swarzędzki przedsiębiorca Andrzej Bystry ...

Antoni Kobza

Kowalskie. Kuźnia z 1913 r., stan w 2017 r. (fot. Antoni Kobza).